

**УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ 1917–1921 рр.:
АКТУАЛЬНІ НАУКОЗНАВЧІ АСПЕКТИ
ДОСЛІДЖЕННЯ**
(за матеріалами засідання
Вченої ради Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України)

О. СКРИПНЮК

*доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заступник директора з наукової роботи
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України (Інститут) розпочав низку заходів з відзначення 100-ліття Української революції 1917–1921 рр. Вони відбуваються відповідно до плану з відзначення ювілею Української революції, затвердженого в Інституті і розрахованого на 2017–2021 рр.

23 березня відбулося засідання Вченої ради Інституту, на якому зі вступним словом виступив її голова, директор Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, академік НАН України Ю. Шемшученко. Він наголосив на значенні Української революції 1917–1921 рр.,

(зліва на право) академік НАН України Ю. Шемшученко,
член-кореспондент НАН України В. Солдатенко, академік НАПрН України О. Скрипнюк

© О. Скрипнюк, 2017

• ПРАВО УКРАЇНИ • 2017 • № 5 •

177

використанні її досвіду та уроків у сучасному державотворчому процесі України. Особлива увага була приділена актуальним проблемам сучасних історико-правових досліджень, присвячених Українській революції 1917–1921 рр.

З науковою доповіддю «До питання про обґрунтування концепції Української революції 1917–1921 рр.» виступив член-кореспондент НАН України, головний науковий співробітник Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса НАН України В. Солдатенко. Він, зокрема, наголосив, що 100-річний ювілей національно-демократичної революції — гарний привід ще раз звернутися до підсумків вивчення надзвичайно важливого історичного феномену, оцінити здобутки, додатково перевірити (з огляду на зростаючу часову дистанцію) висновки та узагальнення, повернути увагу до дискусійних проблем, поглибленої розробки тих аспектів, які видаються недостатньо ґрунтовно і предметно осягнутими. За останні три десятиліття сталися такі істотні зрушення в історіографічному освоєнні досвіду революційної доби, яких не було впродовж попередніх 70 років. Цьому присвячено спеціальні, профільні тематичні розвідки, під впливом яких удосконалюються новітні наукові студії. Зокрема, праці В. Солдатенка присвячені Українській революції 1917–1921 рр. («Українська революція: концепція та історіографія», 1997 р.; «Українська революція: концепція та історіографія (1918–1920 рр.)», 1999 р.; «Історіографічні нотатки» (*Українська революція. Історичний нарис. — 1999. — С. 3–66*); «Короткі нотатки про революції, кон'юнктуру та історіографію» (*Україна в революційну добу: Історичні есе — хронічки. у 4 т.: Т. 1: Рік 1917. — 2008. — С. 7–84*); «Революційна доба в Україні (1917–1920 роки): логіка пізнання, історичні постаті, ключові епізоди», 2011 р. (2-ге вид., допов. і пере-

роб., 2012 р.); «Освоєння досвіду революційної доби: новітній історіографічний дискурс» (*У вирі революцій і громадянської війни (актуальні аспекти вивчення 1917–1920 рр. в Україні) — 2012. — С. 39–183*); «Предисловие. Краткие историографические и методологические замечания» (*Гражданская война в Украине. 1917–1920 гг. — 2012. — С. 5–22*); та ін.

Доповідач зазначив, що завдяки зусиллям, насамперед співробітників Інституту історії України НАН України, сьогодні у будь-кого з бажаючих є можливість зіставити сучасні дискурси дослідників із широкою, цілком доступною документальною базою. Мова про видані збірники документів щодо всіх головних етапів розвитку подій 1917–1920 рр. в Україні: «Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: у 2 т.» Т. 1: 4 березня — 9 грудня 1917 р. (1996), Т. 2: 10 грудня 1917 — 29 квітня 1918 (1997); «Український національно-визвольний рух. Березень — листопад 1917 року: Документи і матеріали» (2003); «Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 — листопад 1920. Документи і матеріали: у 2 т., 3 ч.» (2006); «Українська Держава (квітень–грудень 1918 року). Документи і матеріали: у 2 т.» (2015). Продовжуються поповнюватися передруки раритетних книг, публіцистики активних учасників революції, їх спомини, щоденники, епістолярна спадщина. Це численні твори і документи М. Грушевського, В. Винниченка, С. Єфремова, М. Шаповала, П. Христюка, Є. Чикаленка, П. Скоропадського, С. Петлюри, М. Омеляновича-Павленка та ін. Використання значного кола наявних історичних та історіографічних джерел дає змогу одержувати дедалі глибші, обґрунтованіші, всебічно аргументовані дослідження з найрізноманітніших проблем і має виняткову цінність, вагу у випадках, коли не сформулося одностайної думки науковців, існують

різночитання і відмінні тлумачення щодо окремих аспектів непростого досвіду, об'єктивного визначення реально-го внеску окремих політичних таборів, сил й особистостей у справу боротьби за досягнення національних ідеалів, за торжество української справи. Означене повною мірою стосується проблеми розробки концепції Української революції, персональної ролі в цьому процесі незмінного і єдиного очільника Української Центральної Ради (УЦР) М. Грушевського. Упродовж десятиліть триває дискусія навколо його імені як політика. Різні аспекти його діяльності, передусім у 1917–1920 рр., потрапляють у поле критики. Гадаємо, остання не завжди виправдана, правомірна, справедлива. Підставу для такого висновку дає аналіз того, що внесено М. Грушевським у розробку політичної платформи (концепції Української революції, чим і було визначено вектор суспільного руху українства в 1917 р.).

В. Солдатенко наголосив, що якщо спробувати провести градацію політичних пріоритетів, що постали перед українським проводом із початком Української революції, то на перше місце, поза сумнівом, можна поставити завдання розвитку національної свідомості українства. Адже впродовж століть офіційною пропагандою великодержавники домагалися не лише того, щоб із лексики були витіснені слова «Україна», «українці», а й того, що цілі покоління нашого народу не усвідомлювали своєї приналежності до осібної нації, яка мала власну багату історію, мову, культуру, вікові традиції, в тому числі — у державотворенні. І перш ніж підіймати такі покоління до масштабної цілеспрямованої дії, до відродження нації у всіх сферах буття — економіці, політиці, духовному житті, слід було переконати їх у тому, що вони мають такі ж права на всебічний розвій, як і всі їхні сусіди, як взагалі всі інші етноси, що вони можуть посісти гідне місце серед інших, які не мали штучних

гальмівних чинників у своєму цивілізаційному поступі.

Заочне обрання М. Грушевського головою УЦР було вдалим політичним вибором, в якому органічно злилися ставлення українського руху до найавторитетнішого національного вченого та якесь глибинне інтуїтивне відчуття того, що він, як ніхто інший, здатен відіграти виняткову роль у прийдешніх подіях, які ще нечітко передбачалися. Можливо, це був один із тих небагатьох випадків в історії України, коли їй справді поталанило.

Повернувшись із заслання, М. Грушевський відразу, з перших же днів віднайшов ту ланку в ланцюгу завдань національного руху, яка була найважливішою. Він пише великий цикл статей і невеликих за обсягом брошур, які оперативно видаються (для прискорення брошури друкувалися на газетному папері, найпростішим способом зшивалися, обкладинки були виготовлені з того ж матеріалу і тим же найпростішим чином, що й основний текст). Дуже прикметними є вже назви публікацій «Вільна Україна», «Хто такі українці і чого вони хочуть», «Звідки пішло українство і до чого воно йде», «Якої автономії і федерації хоче Україна», «Українська Центральна Рада й її Універсали: перший і другий» та ін. Найвидатніший історик прагнув якнайшвидше дати пересічному читачеві відповіді на питання, у яких мав вільно орієнтуватися кожен українець: про минуле народу, про те, як він потрапив у залежність від інонаціональних поневолювачів, про природні права українців, про реальні можливості національного руху, про його невідкладні й перспективні завдання, про механізми досягнення стратегічної мети.

Ідеї, запропоновані головою УЦР М. Грушевським, з блискавичною швидкістю перетворили його у найголовнішого, найвпливовішого, найпопулярнішого діяча. Це підтверджувалося

не лише фактами практично одностайного обрання його почесним головою тисяч найрізноманітніших зібрань — від загальнонаціональних київських до невеличких колективів у найвіддаленіших куточках України. Однак значно важливішим за атрибутивні моменти було повсюдне і практично одностайне схвалення резолюцій, в основі яких лежали сформульовані і ретельно аргументовані визначним ученим політичні положення. За короткий час політично активна частина суспільства — українські партії, різні громадські організації і широкі верстви населення, що до них примикали, згуртувалися на одній політичній платформі, виражаючи гасла М. Грушевського як свої власні, як вимоги всього національно-визвольного руху, всього народу. Це стало справжнім торжеством ідеології Української революції, яка не «накидалася зверху» суспільній свідомості, а органічно сполучалася з нею, оформляла у чітке бачення перспективи ті настрої, які нуртували у глибинах українського суспільства. Тим самим М. Грушевський зробив надзвичайно вагомий внесок у формування висхідних підвалин модерної політичної нації.

Вбачаючи головну причину суспільної активності українства у довготривалому гнобленні російським царизмом, провідники національного руху вважали, що повалення самодержавства відкрило можливості для задоволення нагальних вимог українців як етносу і водночас стимулювало об'єднання з усіма демократичними силами країни для проведення програми таких перетворень, які виключали б повернення до попереднього стану і забезпечували реформування всіх сфер життя за кращими світовими зразками.

Найперше, чого мали домагатися українці, що повинно було стати центральним пунктом їхньої програми — це воля, свобода, право самим розпоряд-

жатися своєю долею. Тому повалення самодержавства вони й сприйняли як заперуку визволення, а в підтримці революції вбачали гарант від реставрації старих порядків. М. Грушевський писав: «Українці не хочуть більше такої неволі ні собі, ні кому іншому на Україні і в російській державі».

Першою і нагальною потребою часу було відстоювання демократичних свобод. У своїй праці «Хто такі українці і чого вони хочуть» М. Грушевський зазначав: «Кожен повинний мати свободу висловлювати свої гадки живою мовою і друкованим словом, збиратися на зібрання і обговорювати на них вільно всякі справи, зв'язуватися в товариства і союзи, не питаючись на те нічийного дозволу. Книги і газети повинні виходити, як тепер виходять, без цензури, без дозволу начальства. Не повинно бути ніякого примусу в вірі, як давніше було: кожен може держатися такої віри, якої хоче, і вільно переходити з однієї віри у другу».

Другим наріжним принципом-завданням у великого українця М. Грушевського мало стати забезпечення реальної рівності всіх людей: «Однакове право повинні мати пани і мужики, багаті і робітники, освічені і прості, чоловіки і жінки, якого б хто був народу і віри — всім одне право. Всі мають право вільними голосами вибирати собі всяку владу. Всім повинний бути доступ до виборних урядів, хто тямущий і може його сповняти. Всім має бути можливість учитися, просвіщатися, доходити розуму і знання».

Забезпечення волі, свободи, рівності визначальною мірою залежало від характеру організації влади в країні. Це питання належало до ключових. Голова Центральної Ради зазначав: «Щоб не було ніякої тісноти від влади людям, щоб вона не коверзувала людьми, не накидала їм своєї волі, не має бути іншої влади, *тільки з вибору народного!* (курсив наш. — М. Г.). Се називається устроєм демократич-

ним — щоб народ сам собою правив. Як у селі все має становити вибрана сільська рада, а правити виборна сільська управа, так має бути в повіті, в губернії і всім краю! <...> Такий устрій, коли не має бути ні царя, ні короля, всі власті і всі установи мають бути з вибору народного, і сі вибори мають бути так уряджені, щоб у них мали право і дійсну перевагу люди всі, робочий народ — такий устрій зветься демократичною республікою, і українці хочуть його. Вони хочуть, щоб Росія з царства зробилася демократичною республікою».

М. Грушевський пропонував механізм залучення всього народу до участі в державотворенні, в управлінні державою. Це, передусім, запровадження демократичної виборчої системи на основі чотиричленної формули: загальні, рівні, прямі і таємні вибори. «Вибрані депутати мають становити закони людям. Вибрані власті мають завідувати всіма справами. Власті всякі мають вибиратися тільки на певний час, на скільки там років, і за свою діяльність, за те, що вони зробили недобре, мають відповідати перед виборним судом. Вибрані до законодавчої роботи депутати крім того, що вибираються теж на недовгий час, скажімо на три роки, важливіші закони мають подавати під волю всього народу, щоб він свою думку про них вимовив».

Доповідач також наголосив, що, природньо, предметом особливої уваги в програмі державного переустрою Росії мав стати національний момент, справедливе вирішення питання про поєднання загальнодержавних інтересів з інтересами всіх народів, які населяли країну. Щодо цього лідери українського руху, здається, були підготовлені найбільшою мірою. Їхні погляди викристалізувалися не лише у довготривалій боротьбі з шовіністичною політикою самодержавства, а й у затяжних дискусіях усередині самого руху, зокрема із самостійницькими елементами. М. Грушевський зазначав:

«Українці хочуть, щоб у тій республіці, хоч би як добре урядженій, не порядкували всім на місцях люди з столиці, з парламенту (Думи) тої республіки чи міністерства її, вибрані всіма людьми з Російської республіки. Кожний народ і кожний край має свої потреби, свої звичаї, свої справи на місці, до котрих трудно приладатися уряду чи Думі цілої республіки. Російська республіка занадто великий край, складається з різних великих країн, дуже не однакових, і народів дуже відмінних. Однакового закону не складеш для Сибіру і України. Трудно zarazом порядкувати нашими хліборобськими краями і якими-небудь північними коло Білого моря або Тихого океану».

Водночас варто було подумати над тим, які повноваження доцільно було делегувати державному центру. Звичайно, заздалегідь передбачити всі нюанси було неможливо, але принцип все ж було визначено: «Українці хочуть, щоб головний парламент республіки і уряд її завідували тільки справами, які не можна роздати на місця. <...> А все інше, щоб порядкували у себе в краю виборні думи чи сейми та виборні міністерства, які вибере собі людність: щоб становили закони для свого краю, накладали податки і розпоряджалися ними і всіма прибутками свого краю, всіма землями і багатствами його, наділяючи скільки треба на потреби республіки». М. Грушевський прагнув надалі виключити будь-яку можливість розпоряджатися ресурсами, результатами праці людей без їхньої на те згоди, допомогтися, щоб вони були справжніми господарями власного регіону. Досягти цього було нескладно, якщо взятися до будівництва в Росії федеративної демократичної республіки з широкою національною автономією національних країн.

М. Грушевський наголошував: «Українці добиваються того, щоб вони могли дбати про свій край не питаючись ні в кого ухвали та підтвердження, крім свого народу — питалися волі

виборців України, а не уряду республіки, щоб у своїх внутрішніх справах були самостійні, автономні, як се називається. Такий устрій зветься федеративною республікою з широкою автономією її країн. Україна прагнула мати широку автономію в федеративній Російській республіці, щоб порядкувати вільно у себе свої справи, самостійно правити ними. Сього хочуть українці, щоб забезпечити свободу і добробут всій людині України, а найпаче робочому народові її!». В. Солдатенко зазначив, що концепція Української революції не обмежувалася лише національно-державницькими завданнями. Соціальний аспект постійно був не просто у полі зору керівництва українського руху, а й був наріжним, відправним при визначенні стратегії боротьби. Це підтверджують і дещо пізніші оцінки, коли лідери українства вдавалися до ретроспективного аналізу.

З нагоди першої річниці УЦР, М. Грушевський 20 березня 1918 р. писав: «У своїй діяльності Центральна Рада завжди мала єдиний критерій, єдиний компас — це інтереси трудящих мас». Він, засвідчуючи принципову відданість обраному Українською революцією курсу, не зрікався кінцевої соціалістичної орієнтації, розвиненого демократизму і наближення до соціалістичного ладу.

Голова Української Центральної Ради був переконаний, що реформи, які становлять зміст Української революції, мають саме соціалістичний характер. Метою М. Грушевського було зробити Україну твердиною соціалізму. На початку революції політичні гасла продовжували міцну національну традицію, і М. Грушевський вважав цей момент далеко не другорядним фактором.

Сутність стратегічної мети та сутність політичної платформи, на яких у 1917 р. згуртувалося політично активне українство, були гранично чіткими: українці прагнуть, щоб їм і всьому гро-

мадянству України була забезпечена можливість будувати його долю без усяких сторонніх втручань.

Як учений-аналітик, що блискуче володів знанням світового досвіду, М. Грушевський був сам абсолютно переконаний у перевагах ладу, заснованого на федералістичних началах, над централістичним, унітарним державним устроєм. Він намагався довести це всім чесним людям, тим, хто здатен був логічно мислити і діяти. В. Винниченко з цього приводу зазначав: що ж до всебічного розвою, цивілізаційного прогресу нації, виняткова вага надавалася здійсненню заходів українізації у різних галузях життя, що по суті було органічним доповненням і важливою складовою концепції Української революції.

Чітка, струнка, логічна, аргументована, переконлива, розрахована на втілення легітимним шляхом платформа Української революції, розроблена М. Грушевським, може бути зразком наукового і, рівною мірою, — політичного мислення. Акумуляовані в ній ідеї були суголосними настроєм мас, враховували розстановку сил, реальні можливості національного руху. Тому саме така політико-правова модель викликала практично повну підтримку українства, стала обґрунтуванням його дій у 1917–1918 рр., реалізувалася і конкретизувалася у політичній практиці, у найголовніших документах революційної дії та державотворення — Універсалах Української Центральної Ради. Ця обставина дає повне право стверджувати, що М. Грушевський — найвидатніший політичний діяч Української революції.

Вчена рада також заслухала доповідь кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Відділу історико-правових досліджень Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України І. Музику на тему «Дискусійні проблеми досліджень концепції української державності і права

періоду Української революції 1917–1921 рр». Доповідач наголосила, що попри майже 30-річний період вільного дослідження теми Української революції в умовах відродження незалежності України, вона ще й досі сповнена «білих плям». Залишається дискусійною низка проблем, які необхідно осмислити історикам і теоретикам права, фахівцям із міжнародного права.

Перша проблема: юридичні наслідки конкуренції концепцій трьох політико-правових парадигм української державності: прихильників самостійної Української держави, побудованої на принципі народовладдя, у розуміння влади всього народу; прихильників самостійної Української держави як диктатури робітничого класу і селянства; прихильників об'єднання з радянською Росією як автономної чи федеративної одиниці. Слід враховувати досить швидкий процес «еволюціонування вліво» концепцій правлячих кіл Української народної Республіки (УНР) часів Центральної Ради і Директорії. Наприклад, у нормах IV Універсалу від 9 (22) січня 1918 р. Українська Народна Республіка проголошувалася «самостійною, від нікого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу». У Конституції УНР, ухваленій 29 квітня 1918 р., проголошувалося, що «суверенне право в УНР належить народові України, тобто усім громадянам УНР. <...> Це суверенне право народ здійснює через Всенародні Збори України». Однак вже у Декларації Директорії Української Народної Республіки від 24 грудня 1918 р. зазначалося: «Влада в Українській Народній Республіці повинна належати лише класам працюючим — робітництву й селянству, тим класам, що здобули цю владу своєю кров'ю». Після поразки УЦР партії соціалістичної спрямованості поступово об'єдналися навколо ідеї побудови соціалістичної Української держави. Саме вони стали безпосередніми учас-

никами і найголовнішими суб'єктами у процесі творення вітчизняної державності та визначення принципів її побудови.

Друга проблема: методологічні підходи до осмислення державотворчих процесів та правової дійсності часів української революції з погляду участі в ній політичних сил як національного ліберально-демократичного, так і соціалістично-комуністичного спрямування.

Насамперед це проблема уникнення міфологізації та перебільшення ролі національно свідомих і ліво-більшовицьких політичних сил та окремих діячів у процесі українського державотворення. Відділ історико-правових досліджень Інституту дотримується методологічного плюралізму у спробах відповісти не лише на питання про те, якими були правовий розвиток, сутність права, правова природа тих чи інших явищ у цей період, а й на питання, чому вони були саме такими. Тобто йдеться про пошук онтологічних підвалин історико-правової реальності, відтворення притаманного їм юридичного менталітету за допомогою методів тоталогії, синергетики, історіософії, джерелознавства, біографістики тощо. Певний прорив у цьому напрямі становлять праці О. Мироненко («Світоч української державності»), А. Іванової («Законодавчий процес і законодавча техніка в період Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського та Директорії»), А. Макарчука («Правовий режим і юридичні наслідки перебування військових сил держав Четвертого союзу на території України у 1918 р.»).

Третя дискусійна проблема: юридичні підстави створення і діяльності на території України та юридичне становище, у тому числі й міжнародне визнання, а також правотворча і законотворча діяльність таких державних утворень: УНР створена УЦР у Києві; УНР створена більшовиками у Харкові,

Західноукраїнська народна Республіка, Українська Держава гетьмана П. Скоропадського, Директорія УНР. Окрім того, на сьогодні мало вивчені юридичне становище і нормотворча діяльність державних утворень часів Революції як на території України, так і за кордоном, зокрема: Радянської Соціалістичної Республіки Тавриди; Донецько-Криворізької республіки; Національно-культурної автономії (самоврядування) українців на Далекому Сході (прийняли свою конституцію у 1919 р.) та інших подібних утворень. Певною спробою ліквідації цієї лакуни є монографія «Джерела права України: XVIII — поч. XXI ст.», присвячена, у тому числі, джерелам права революційної доби.

Четверта проблема: це правонаступництво сучасної України, яка викликає найбільше дискусій серед сучасних правознавців. В Інституті підготовлена та захищена дисертація І. Панової на тему «Державний центр Української Народної Республіки в екзилі: історико-правове дослідження», в якій досліджено еволюцію та особливості його правового становища. Утім, дисертація дала відповідь лише на один аспект цієї проблеми. З огляду на різне розуміння правового становища інших державних утворень у Відділі історико-правових досліджень протягом жовтня–грудня 2016 р. було проведено цикл методологічних семінарів «Українська державність: проблема наступності і континуїтету, перервності і неперервності». Зокрема, доктор юридичних наук, професор Н. Крестовська виступила з доповіддю «Поняття окупації в історико-правовому вимірі та в сучасному законотворчому процесі». Доповідь «Українська правова думка та наступність і континуїтет української державності» виголосив кандидат юридичних наук, доцент Т. Андрусак. Особливостям правового регулювання окупаційного режиму на початку XX ст. присвятив свою доповідь кандидат юридич-

них наук А. Макарчук. Зі співдоповідями виступили завідувач Відділу історико-правових досліджень І. Усенко та кандидат юридичних наук, науковий співробітник цього відділу Т. Бондарук.

Вчена рада також заслухала доповідь кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника Відділу історико-правових досліджень Інституту А. Іванової, яка наголосила, що історики права сприйняли і доволі активно послуговуються концепцією Української революції, однак доповнили її деякими інтерпретаціями з погляду юристів. Так, до періоду Української революції було залучено концепцію перехідності, або транзитивності, що дало змогу стверджувати про існування у цей період не «декількох напівлегітимних державних утворень», а єдиної Української держави (з різними політичними режимами та назвами — Українська Народна Республіка, Українська держава). Були зроблені спроби виокремити певні ознаки, притаманні саме Українській перехідній державі початку XX ст.

Визнання існування Української держави 1917–1921 рр. логічно пов'язане з актуальними нині питаннями про сучасну Україну та її наступність й правонаступність. Паралельно вони виникли в суспільстві. Дедалі частіше пропонуються різного спрямування законопроекти щодо правонаступництва, підготовлені державними установам, громадськими організаціями та групами депутатів. Лише до Інституту на експертизу надходить доволі багато таких законопроектів.

Мета цих ініціатив стосується двох елементів: заперечення правонаступництва України від УРСР (у діапазоні від простого заперечення до визнання цілого радянського періоду періодом «несвободи» або «окупації») та визнання України правонаступницею УНР. На жаль, всі ці проекти, до певної міри вирішуючи політичні та ідеологічні проблеми, абсолютно не враховують

можливі юридичні наслідки їх прийняття.

По-перше, про окупацію. Визнання радянського періоду періодом окупації, як це пропонують деякі автори, потребує серйозного наукового обґрунтування з урахуванням міжнародно-правового законодавства того часу. Стаття 42 чинної на той момент Гаазької конвенції 1907 р. визначає, що територія визнається зайнятою (окупованою), якщо вона реально є підвладною армії супротивника. Друга частина цієї статті містить застереження, що окупація поширюється лише на ту частину території, на якій ця влада (влада армії супротивника) була встановлена і реально здійснюється. Водночас навряд чи можна визнати державну цивільну владу, що здійснювалася протягом 70-ти років на території України, владою ворожої армії. Та й покладати всю відповідальність за ідеологічну ситуацію в Україні лише на московське партійне керівництво видається надмірним спрощенням. Адже республіканські чиновники та інтелектуали відіграли активну роль у розвитку і змінах офіційного радянського дискурсу і політики пам'яті.

По-друге, заперечуючи правонаступність України від УРСР, автори забувають, що Закон України від 12 вересня 1991 р. «Про правонаступництво України» вирішує суто практичні речі: територія України. Адже у ст. 5 визначено державні кордони України в їх нинішньому вигляді, тоді як, наприклад, III Універсалом до території Української Народної Республіки віднесені: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму); міжнародна правосуб'єктність України в радянській період та дії, вчинені нею у ролі такого суб'єкта. Адже, визнаючи УРСР несамотійним суб'єктом зовнішньополітичної діяльності, ми ставимо під сумнів і всі її дії як незалежної республіки,

зокрема щодо набуття членства України в Організації Об'єднаних Націй; чинне законодавство України. Відповідно до ст. 3 «Закони Української РСР та інші акти, ухвалені Верховною Радою Української РСР, діють на території України, оскільки вони не суперечать законам України, ухваленим після проголошення незалежності України». На сьогодні побіжний огляд виявив понад 300 ухвалених Верховною Радою УРСР і досі чинних законодавчих актів, і скасування закону про правонаступництво, як це пропонується, призведе до утворення численних правових лакун і колізій.

Очевидно, що сьогодні відбувається змішування юридичних та ідеологічних моментів, адже правонаступність — це питання не лише теоретичне, а й суто практичне — стан, що відбувся. Україна вже прийняла певний комплекс прав і обов'язків, і просто так відкинути їх не може. Цілком очевидним є і те, що назріла потреба включити історико-культурну спадщину УНР не лише в науковий, а й у загально-юридичний контекст. Адже існування своєрідного стану двовладдя або багатовладдя є звичним явищем для перехідної держави, якою була Україна 1917–1921 рр. Однак спадок УРСР законодавчо прийнято, а спадок УНР, ніби «провис в повітрі», відкинутий радянською державою та законодавчо не прийнятий сучасною Україною.

Таке включення дало би змогу об'єднати формально-юридичне правонаступництво від УРСР та культурно-історичну наступність від УНР, а зрештою — примирити формально-юридичний підхід із конкретно-історичним у процесі вивчення змісту правової дійсності. Це відкриє Україні третій шлях, а саме: визнати, що фактична передача повноважень та регалій УНР М. Плав'юком та прийняття їх Президентом України, — України як правонаступниці УРСР — означає також закінчення протистояння урядів

УНР та УРСР, яке тривало з 1920-х рр. Це дасть змогу будувати політику незалежної України як держави, що примирила обидві сторони історичного конфлікту.

А. Іванова наголосила, що, на її погляд, вдалою законодавчою реалізацією такого підходу може стати закріплення історичних основ державності в Конституції України як це зробило багато республік колишнього СРСР. Наприклад, у преамбулі до Конституції Естонської Республіки від 1992 р. записано: «Народ Естонії, виражаючи непохитну віру і тверду волю зміцнювати і розвивати державу, яка створена за

неминушим правом державного самовизначення народу Естонії і проголошена 24 лютого 1918 року...». Аналогічні посилання містяться у конституційних актах Республіки Молдова, Республіки Вірменія, Литовської Республіки. Це питання вимагає поєднання зваженого комплексного підходу, а також ґрунтовних знань юридичної історії предмета, теорії сучасного і тогочасного міжнародного права, новітніх теоретико-правових підходів. Ефективним могло би стати спільне дослідження спеціальної експертної комісії, що включала би науковців — істориків та юристів із різних інституцій.